

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΑΠΟ
ΚΡΙΤΙΚΟΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ - Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ -
1926

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Τὸ βασικὸν σφάλμα πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἀνεκάλυψαν ἐν τῷ Διεθνεῖ Δικαίῳ περιεχόμενον a priori δεδομένον, ἦτο καθαρῶς μεθοδολογικόν, συνιστάμενον εἰς τὴν σύγχυσιν τῆς καθαρῶς κριτικῆς πρὸς τὴν ἠθικὴν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ἔρευναν, εἰς τὴν σύγχυσιν τουτέστι τῆς ἐννοίας πρὸς τὴν ιδέαν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου. Εἰς μεθοδολογικὸν σφάλμα ἐξ ἴσου βαρὺ περιέπεσαν πάντες ἐκεῖνοι, οἵτινες, ὀρμηθέντες ἐκ τῆς ἀδυναμίας τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου, ὅπως ἐπιβάλληται εἰς πᾶσαν ὑπ' αὐτοῦ προβλεπομένην περίπτωσιν, ἐκ τῆς ἐλλείψεως τουτέστιν ὀλικῆς δυνάμεως ἰκανῆς, ὅπως ἀποτελῆ ἐγγύησιν τῆς τηρήσεως τῶν κανόνων τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου, ἤχθησαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ κανόνες οὗτοι δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ Δικαίου. Τὸ μεθοδολογικὸν σφάλμα τῶν τελευταίων τούτων συνίσταται εἰς τὴν σύγχυσιν τῆς κριτικῆς (ἅς εἴπωμεν : λογικῆς) πρὸς τὴν ψυχολογικὴν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ἔρευναν ¹⁾, εἰς τὴν σύγχυσιν τουτέστι τῆς ἐννοίας πρὸς τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ.

Πάσης εἰδικῆς, ὠρισμένου κλάδου τοῦ Δικαίου, ἐρεύνης θὰ ἔπρεπε νὰ προηγῆται ἢ κατ' ἀρχὴν τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου ἐξέτασις, θὰ ἔπρεπε τουτέστι νὰ προτάσσηται ἢ ἀπάντησις εἰς τὸ πρῶτον τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου ἐρώτημα, τὸ ἀσχολούμενον περὶ τὴν λογικὴν τοῦ Δικαίου, περὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ τί ἔστι Δίκαιον ²⁾. Ἐὰν ἔπραττον τοῦτο πάντες οἱ νομοδιδάσκαλοι, εἰδικῶς δὲ οἱ διεθνολόγοι περὶ ὧν ἐν τῷ προκειμένῳ ὁ λόγος, δὲν θὰ περιέπιπτον εἰς τὰς διαφόρους ἐκείνας

¹⁾ Περὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῆς ψυχολογικῆς μεθόδου ἐν τῇ ἐρέυνῃ φιλοσοφικῶν προβλημάτων πρὸβλ. κυρίως : Immanuel Kant, Kritik der reinen Vernunft, Der Deduktion der reinen Verstandesbegriffe 2ter Abschnitt: Transzendentale Deduktion der reinen Verstandesbegriffe, § 15-27.

²⁾ Ἐκτὸς τῆς Λογικῆς τοῦ Δικαίου, ἡ Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου ἀσχολεῖται μὲ τὴν ψυχολογίαν αὐτοῦ (πῶς ἰσχύσι τὸ Δ.), τὴν ἠθικὴν (τίς ἡ ιδέα, τίς ὁ σκοπὸς αὐτοῦ), καὶ τέλος τὴν δικαίωσιν αὐτοῦ.

μεθοδολογικάς συγχύσεις, τὰς ἀναποφεύκτως ἐπακολουθούσας εἰς τὴν μὴ κατ' ἀρχὴν διαγραφὴν τῶν a priori τοῦ Δικαίου ὀρίων. Καὶ δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ πρόταξις—(ὅπερ οἱ πλεῖστοι πράττουσιν)—ἀδεσπότου τινὸς τοῦ Δικαίου ὀρισμοῦ, περιέχοντος συνήθως περισσότερον τὴν ἀποστολὴν ἢ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ. Ὁ καθορισμὸς τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου προϋποθέτει τὴν ἐπὶ τῆ βάσει a priori συνθετικῶν συλλογισμῶν ἀνεύρεσιν καὶ συνολοποίησιν τῶν στοιχείων ἐκείνων, τῶν διακρινόντων τὸ Δίκαιον τῶν ἄλλων συγγενῶν πρὸς αὐτὸ ἐμφανίσεων: τῆς Ἠθικῆς, τοῦ Ἐθίμου καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Αὐθαιρεσίας. Ἡ μέθοδος ἡ μόνη ἀρμόδια, ὅπως ὁδηγήσῃ ἡμᾶς ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ πλήρους προσδιορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου εἶνε ἡ κριτικοφιλοσοφική¹⁾.

Ἄν καὶ ἐντὸς τοῦ πλαισίου μελέτης, ὡς ἡ παρούσα, εἶνε δυσχερῆς ἡ ἐξέτασις τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου, ἐν τούτοις θεωροῦμεν ἀπαράιτητον νὰ ἀσχοληθῶμεν, ἔστω καὶ συντόμως, περὶ τὸν καθορισμὸν αὐτῆς, διότι μόνον ἐκ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου ὀρμώμενοι, δικαιοῦμεθα νὰ προβῶμεν καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ Διεθνoῦς τοιούτου. Τὸ Διεθνὲς Δίκαιον ἢ εἶνε Δίκαιον ἢ δὲν εἶνε μέσος ὁρος δὲν χωρεῖ, ὥστε νὰ θεωρηθῇ μὲν ὡς Δίκαιον, νὰ διακριθῇ ὁμως τοῦ συνήθους Δικαίου. Τοιαύτης φύσεως διακρίσεις, ὡς ἡ μεταξὺ συνήθους καὶ μὴ συνήθους Δικαίου, εἰς ἣν προβαίνει ὁ Marcel Moye²⁾,

¹⁾ Ἡ κριτικὴ Φιλοσοφία ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν ἔρευναν περὶ τὴν δυνατότητα συνθετικῶν συλλογισμῶν a priori. Ἡ κριτικοφιλοσοφικὴ μέθοδος, βασιζομένη ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Kant ἀποδειχθείσης αὐτῆς δυνατότητος, ὀδεύει ἐπὶ τῆ βάσει τῶν συνθετικῶν a priori συλλογισμῶν. Σύνθεσις σημαίνει τὴν ἐνοποίησιν πολυειδοῦς.

Ὁ συνθετικὸς συλλογισμὸς, ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἀναλυτικόν, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἡ ἐξάρτησις τοῦ κατηγορήματος ἐκ τοῦ ὑποκειμένου εὑρηται ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ φύσει τοῦ ὑποκειμένου (ἐξ οὗ καὶ οἱ ἀναλυτικοὶ συλλογισμοὶ ἀπλῶς ἐπεξηγηματικοὶ ὀνομάζονται), ἐπεκτείνει λογικῶς τὸ κατηγορημα πρὸς τὸ ὑποκείμενον καὶ ἀντιστρόφως, οὕτως ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνηται ἢ μὴ ἄφ' ἑαυτῆς ἐν τῇ φύσει τοῦ ὑποκειμένου ὑπάρχουσα ἐξάρτησις τοῦ κατηγορήματος ἐξ αὐτοῦ. Οἱ συνθετικοὶ συλλογισμοί, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀναλυτικούς, οἱ ὅποιοι δὲν δύνανται νὰ εἶνε εἰμὴ μόνον συλλογισμοὶ a priori, διακρίνονται εἰς συνθετικούς a posteriori καὶ συνθετικούς a priori συλλογισμούς, εἰς συλλογισμοὺς τουτέστι περιέχοντας συνθέσεις γενομένας ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ἐπαίσθησεως καὶ συλλογισμοὺς περιέχοντας συνθέσεις γενομένας ἐπὶ τῆ βάσει τῆς καθαρᾶς γνώσεως, δηλονότι ἐπὶ τῆ βάσει τῶν ἐν αὐτῇ a priori δεδομένων ῥυθμιστῶν, τῶν καὶ «κατηγοριῶν» ὀνομαζομένων.

²⁾ Marcel Moye, Le Droit des gens moderne, Paris, 1920, p. 16 et s.

εἶνε ἀπολύτως ἀντεπιστημονικαί. Μόνον ἐάν τὸ σύνολον τῶν λογικῶν προϋποθέσεων τοῦ Δικαίου συμπίπτῃ τελείως πρὸς τὸ σύνολον τῶν λογικῶν προϋποθέσεων τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναγνωρισθῇ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἡ ιδιότης τοῦ Δικαίου. Διὰ νὰ δυνηθῶμεν ὁμῶς νὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐὰν λαμβάνῃ χώραν ἢ ὡς ἄνω σύμπτωσις προϋποθέσεων, ἀπαραίτητον εἶνε νὰ καθορίσωμεν ἐν συντομίᾳ τὰ προϋποθετικά καὶ προσδιοριστικά στοιχεῖα τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου κατ' ἀρχήν.

I

Τίνα εἶνε τὰ στοιχεῖα τὰ ἀναγκαιῶς προσδιορίζοντα τὴν ἐννοιαν τοῦ Δικαίου ;

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶνε τρία :

- α) τὸ τῆς κανονιστικῆς θέλησεως,
- β) τὸ τῆς ἑτερονομίας¹⁾, καὶ
- γ) τὸ τῆς αὐτοδυναμίας²⁾.

Διὰ τοῦ πρώτου τῶν στοιχείων αὐτῶν διακρίνεται τὸ Δίκαιον τῆς Αὐθαιρεσίας, διὰ τοῦ δευτέρου διακρίνεται τοῦτο τῶν τῆς Ἠθικῆς κανόνων, τέλος δὲ διὰ τοῦ τρίτου διακρίνεται τὸ Δίκαιον τῶν κανόνων τοῦ Ἐθίμου, τῶν καὶ ἀπλῶς συμβατικῶν κανόνων καλουμένων.

1. — *Εἰς τί συνίσταται ἡ κανονιστικὴ θέλησις τοῦ Δικαίου ;*

Ἡ κανονιστικὴ θέλησις τοῦ Δικαίου συνίσταται εἰς τὴν θέλησιν πρὸς δημιουργίαν κανόνων³⁾. Ἡ θέλησις αὕτη ἀποτελεῖ βασικὸν

¹⁾ Hans Kelsen, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, Tübingen 1923, σ. 36.

²⁾ R. Stammler, Lehrbuch der Rechtsphilosophie, 1922 S. 82 ff.

³⁾ Πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ κανόνος ἀπαιτεῖται ἡ δικηκρίσις αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ Φυσικοῦ Νόμου. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διακρίνει—τυπικῶς τοῦλάχιστον—τὸν φυσικὸν νόμον (πρόκειται κυρίως περὶ τοῦ «καθαροῦ» ἢ «γενικοῦ» τοιούτου) τοῦ κανόνος, εἶνε τὸ ἑξῆς: Ὁ φυσικὸς νόμος οὐδέποτε δύναται ν' ἀποτελέσῃ «ἀρχὴν κρίσεως» ἀλλὰ πάντοτε «ἀρχὴν ἐξηγήσεως» (Wilhelm Windelband, Präludien, II Bd. 6. Aufl., Tübingen 1919, s. 67.). Τὸ ἀντίστροφον ἀκριβῶς ἰσχύει διὰ τὸν κανόνα. Κανὼν καὶ Φυσικὸς Νόμος δὲν εὔρηται οὔτε ἐν ἀπολύτῳ συνταυτισμῷ, οὔτε ἐν ἀπολύτῳ διακρίσει. Ὁ κανὼν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ μόνον ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν φυσ. νόμων. Οἱ κανόνες ἀποτελοῦσιν «ἐκλογὴν μεταξὺ τῶν ὑπὸ τῶν φυσ. Νόμων δεδομένων πιθανοτήτων» (Windelband, op. cit. s. 74). Μεταξὺ αὐτῶν διακρίνομεν τὰς ποθητὰς τῶν ἀπορριπτέων. Μεταφέροντες τὰς οὕτω πως διακριθείσας ὑπὸ τὸν

στοιχείον τόσον τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου, ὅσον καὶ τῶν ἐννοιῶν τῆς Ἠθικῆς καὶ τοῦ Ἐθίμου. Καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ ἐννοιαὶ συμπίπτουσιν εἰς τὴν θεμελιώδη αὐτῶν ἀρχήν: εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς θελήσεως πρὸς δημιουργίαν κανόνων.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸ Δίκαιον, τὸ προσδιοριζόμενον ὑπὸ τῆς θελήσεως αὐτῆς, ἡ Αὐθαιρεσία δὲν ἐμφανίζεται μὲ τὴν θέλησιν πρὸς δημιουργίαν κανόνων. Τὸ διακρίνον τὸ Δίκαιον τῆς Αὐθαιρεσίας δὲν εἶνε τὸ περιεχόμενον, ἀλλ' ἡ μορφή, ὁ τύπος τῆς θελήσεως. Ὑπάρχει καὶ αὐθαίρετον Δίκαιον, ὅπως ὑπάρχει καὶ δικαία, ἠθικὴ Αὐθαιρεσία. Ὅπως ὁμως ἡ Αὐθαιρεσία δὲν ἀποτελεῖ «Δίκαιον», ὅσονδήποτε Δίκαιον καὶ ἂν εἶνε τὸ περιεχόμενον τῆς θελήσεως αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ Δίκαιον δὲν ἀποτελεῖ «Αὐθαιρέσιαν», ὅσονδήποτε αὐθαίρετον καὶ ἂν εἶνε τὸ περιεχόμενον τῆς θελήσεως αὐτοῦ. Τὸ μόνον κριτήριον πρὸς διάκρισιν Δικαίου καὶ Αὐθαιρεσίας εἶνε ἡ καθ' ἑαυτὴν μορφή, ὁ ἄδολος τύπος ὅφ' ὃν ἐμφανίζονται. Ὑπάρχουσι Δίκαια γεννηθέντα ὑπὸ Αὐθαιρεσίας, ἡ αὐθαιρεσία ὁμως ἐκ τῆς ὁποίας ἀντλοῦσι τὴν καταγωγὴν αὐτῶν δὲν ἐγέννησε μόνον Δίκαιον, ἀλλ' ἦτο Δίκαιον ἀφ' ἧς στιγμῆς ἠγέρθη μὲ τὴν θέλησιν πρὸς δημιουργίαν κανόνων. Κατ' ἀκολουθίαν: καὶ πᾶσα ἐπανάστασις, ἐφ' ὅσον ἐμπνέεται ὑπὸ τῆς θελήσεως πρὸς γενικὴν ἰσχὺν καὶ ἀντικειμενικὴν ἀναγνώρισιν, ἀποτελεῖ — ἀδιαφόρως τῆς ἐκβάσεώς της — Δίκαιον. Ἡ προϋπόθεσις τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκβάσεως αὐτῆς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ μόνης ἐξαρτᾶ ἡ κυριαρχοῦσα ἐν τῇ Πολιτειολογίᾳ γνώμη τὴν ὡς Δικαίου ἀναγνώρισιν αὐτῆς, δὲν ἔχει θέσιν ἐν μιᾷ ἐρευνῇ καθαρῶς ἐννοιολογικῇ. Ἡ ἐλαχίστη ἐκδήλωσις θελήσεως κανονιστικῆς ἀρκεῖ διὰ νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ ὑστάτη πιθανότης αὐθαιρεσίας ἐν τῇ στενῇ καὶ αὐστηρῶς λογικῇ αὐτῆς μορφῇ.

2. — *Εἰς τί συνίσταται ἡ ἑτερονομία τῶν κανόνων τοῦ Δικαίου;*

Ἡ ἑτερονομία τῶν κανόνων τοῦ Δικαίου συνίσταται εἰς τὴν ἐκ τῆς παραστάσεως σκοποῦ τινὸς ἐξάρτησιν αὐτῶν — ἐξάρτησιν ἀποκλείουσαν τὸ ἀπεριόριστον καὶ κατηγορικὸν τούτων.

σκοπὸν τῆς ἀντικειμενικῆς ἀναγνώρισεως ἢ γενικῆς ἰσχύος, εὗρισκόμεθα πρὸ τῆς συμπληρωμένης ἐννοίας τοῦ κανόνος. Κανόνες λοιπὸν εἶνε οἱ ἐντὸς τοῦ ἀπὸ τῆς ἐν τῷ λογικῷ καθωρισμένου πλαισίου τῶν φυσικῶν Νόμων, διὰ τῆς ἐπιδιώξεως ἀντικειμενικῆς ἀναγνώρισεως ἢ γενικῆς ἰσχύος διακρινόμενοι τύποι ἀνθρωπίνης κρίσεως ἢ θελήσεως.

Ἄντιθέτως πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ Δικαίου, τοὺς προσδιοριζομένους ὑπὸ φύσεως λογικῶς ἑτερονόμου, ἡ Ἠθικὴ κέκτηται ἀπόλυτον αὐτονομίαν, ὡς ἀπέδειξεν ὁ Kant ἐν τῇ «Μεταφυσικῇ τῶν ἠθῶν» του, οἱ δὲ κανόνες αὐτῆς ἀποτελοῦσι κατηγορικὰς (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ὑποθετικὰς) *προστακτικὰς*, τὴν μόνην τουτέστι μορφήν, ὑφ' ἣν ἐκδηλοῦται ἡ ἀπόλυτος αὐτονομία τῆς πρακτικῆς γνώσεως ¹⁾. Ἡ κατηγορικὴ προστακτικὴ, ἐν ἑαυτῇ ἀπεριόριστος καὶ ἀπόλυτος οὔσα, δὲν προσδιορίζεται διὰ τῆς παραστάσεως σκοποῦ τινός ²⁾, ἀλλ' ἀνήκουσα εἰς τὸν κόσμον τῶν ὄντως ὄντων ³⁾, δὲν κινεῖται ἐν τῷ ὑπὸ τῆς γνώσεως διεπομένῳ κράτει τῆς ἀναγκαιότητος, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπὸ τῆς πίστεως κυβερνωμένῳ κράτει τῆς Ἐλευθερίας ⁴⁾.

Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ἴσως θεωρηθῶμεν—ὑπὸ τῶν ἐχόντων ἰδίως ὑπ' ὄψει τὰ ὑπὸ τοῦ Radbruch ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀναπτυχθέντα ⁵⁾—ὡς περιπίπτοντες εἰς ἀντίφασιν. Πῶς εἶνε δυνατόν *προστακτικὴ* τις νὰ προϋποθέτῃ ἑλευθερίαν θελήσεως; Ἡ προστακτικὴ εἶνε δεδομένη ὡς πραγματικότης καὶ δὲν ζητεῖ πραγματοποίησιν ἀλλ' ἐνέργειαν—ἐν ἄλλοις λόγοις δεσμεύει τὴν θέλησιν ἐντὸς τῆς κατευθύνσεως τῆς προσδιοριζομένης ὑπὸ τῶν προϋποθέσεων αὐτῆς, αἱ ὁποῖαι, ἐνεργοῦσαι ὡς δεδομένη καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ὡς ἐπιδιωκομένη πραγματικότης, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἀγνοηθῶσι καὶ παραμερισθῶσι! Αὐτὸ εἶνε ἀναμφισβήτητον. Ἡ προστακτικὴ ὁμως δὲν ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλ' ὑπάρχει διὰ τῆς θελήσεώς μας, ὡς θέλησίς μας. Ἄντι λοιπὸν τοῦ ἐρωτήματος: «δεσμεύομαι ἢ ὄχι ὑπὸ προστακτικῆς τινός;»

¹⁾ Wilhelm Windelband, Lehrbuch der Geschichte der Philosophie, 9te und 10te Aufl., Tübingen 1921, S. 465 ff.

²⁾ Immanuel Kant, Die Metaphysik der Sitten, Erster Teil: Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre, Einleitung IV.

³⁾ Ἡ διάκρισις, εἰς ἣν προβαίνει ὁ Kant μεταξύ τῶν ὄντως ὄντων ἢ νοουμένων ἀφ' ἑνός καὶ φαινομένων ἀφ' ἑτέρου, δὲν ἀποτελεῖ διάκρισιν μεταξύ ἀντικειμένων τῆς γνώσεως, ὅπως ἐθεώρησε ταύτην ὁ Πλάτων καὶ ὅπως ἐξηκολούθησαν θεωροῦντες ταύτην πάντες οἱ μέχρι τοῦ Kant φιλόσοφοι. Κατὰ τὸν Kant: τὸ ὄντως ὄν, ἡ ἰδέα, τουτέστιν ἡ ἀνωτάτη βαθμὶς εἰς ἣν, ὑπερπηδῶσα τὸ πλαίσιον τῆς, ὁδηγεῖ ἢ σύνθεσις τῆς θεωρητικῆς γνώσεως, ἀποτελεῖ παράστασιν τοῦ ἀπροσδιορίστου καὶ, ἀντιθέτως πρὸς τὰς κατηγορίας, τὰς ἑυθυμιζούσας τὰς χωρικὰς καὶ χρονικὰς σχέσεις μεταξύ τῶν φαινομένων, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως, ἀλλ' ὑφίσταται μόνον ὡς ἀνεπίδεκτος ἀποδείξεως προστακτικῆ προϋπόθεσις τοῦ πρακτικοῦ Λόγου.

⁴⁾ W. Windelband, op. cit. s. 468.

⁵⁾ G. Radbruch, Grundzüge der Rechtsphilosophie, Leipzig. 1914, S. 59-74.

—ἐρωτήματος συνδέοντος οὐχὶ λογικῶς, ὡς θὰ ἔπρεπε, ἀλλ' ἐμπειρικῶς τὴν προστακτικὴν, ὡς αἷτιον, πρὸς τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς, ὡς ἀποτέλεσμα—τὸ ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ θέσωμεν, εἶνε τὸ ἐξῆς: ἡ θέλησίς μου, ἡ προσδιορίζουσα τὴν «προστακτικὴν», σχηματίζεται ἐλευθέρως ἢ ἀναγκαστικῶς;—Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ προβῶμεν εἰς τὴν διάκρισιν μεταξὺ Ἠθικῆς ἀφ' ἐνὸς καὶ Δικαίου καὶ Ἐθίμου ἀφ' ἑτέρου. Ἡ προστακτικὴ ὡς ὁ ἐνδόμυχος πυθμὴν τῶν κανόνων τῆς Ἠθικῆς, ὡς κατηγορικὴ συνεπῶς προστακτικὴ, προσδιορίζεται μόνον ὑπὸ τῆς ἐλευθέρως ἡμῶν θελήσεως, δεσμεύεται μόνον ὑπ' αὐτῆς. Ἠθικὴ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ νοηθῆ ἄνευ τῆς αὐτονόμου ὑποστάσεως αὐτῆς. Ἀντιθέτως: Ἡ προστακτικὴ, ὡς ἡ ἐνδόμυχος ἡγὼ τῶν κανόνων τοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Ἐθίμου, ὡς ὑποθετικὴ συνεπῶς προστακτικὴ, προσδιορίζεται ἀπολύτως διὰ τῆς παραστάσεως σκοποῦ τινὸς καὶ ὑφίσταται μόνον ὑπὲρ τὸν ὅρον τῆς ἐξαρτήσεώς της ἐξ αὐτοῦ. Δίκαιον καὶ Ἐθιμον δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ νοηθῶσι ἄνευ τῆς ἑτερονόμου αὐτῶν ὑποστάσεως.—Σκοπὸς τῆς Ἠθικῆς δὲν ὑπάρχει, οὐδ' εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ, διότι ἡ Ἠθικὴ ἀποτελεῖ ἀφ' ἑαυτῆς καὶ δι' ἑκυτὴν σκοπὸν. Ἀντιθέτως: Σκοπὸς τοῦ Δικαίου ὄχι μόνον δυνατὸν, ἀλλ' ἀπαραίτητον εἶνε νὰ ὑπάρχῃ. Καὶ εἶνε ἀπαραίτητον νὰ ὑπάρχῃ ὄχι διότι ἡ ὑπαρξίς αὐτοῦ—ἐν τῷ περιεχομένῳ της—ἀποτελεῖ προσδιοριστικὸν στοιχεῖον τοῦ Δικαίου ¹⁾, ἀλλὰ διότι ὁ λογικὸς κρῖκος τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ Δικαίου ἐξ αὐτῆς—οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶνε αὕτη ἐν τῷ περιεχομένῳ της—ἀποτελεῖ τοιοῦτον στοιχεῖον. Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦ τίς εἶνε ὁ σκοπὸς τοῦ Δικαίου ὑπάρχουσιν ἀπαντήσεις πολλαί, ποικίλ-

¹⁾ Ἐὰν ἐλέγομεν, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ σκοπὸς τοῦ Δικαίου ἀποτελεῖ καὶ προσδιοριστικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον, θὰ περιεπίπτομεν εἰς σύγχυσιν μεθοδολογικὴν, ἢ ὁποία ἤθελεν ὀδηγήσει ἡμᾶς ἢ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ σκοπὸς, ὡς προσδιοριστικὸν στοιχεῖον τοῦ Δικαίου δὲν εἶνε δυνατὸν εἰμὴ νὰ εἶνε εἷς, ἀπόλυτος καὶ ἀμετάβλητος (ὁπότε θὰ κατασσομεθα εἰς τὴν χορείαν τῶν ὁπαδῶν τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου), ἢ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἀφοῦ ὁ σκοπὸς εἶνε προσδιοριστικὸν στοιχεῖον τοῦ Δικαίου, δὲν εἶνε δυνατὸν εἰμὴ, μεταβαλλόμενος, νὰ μεταβάλλῃ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ Δίκαιον ὡς ἔννοιαν καὶ νὰ αἴρῃ τὴν μίαν καὶ ἀκεραίαν ἐννοιολογικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν (ὁπότε θὰ προσεχωροῦμεν εἰς τὴν Ἱστορικὴν τοῦ Δικαίου Σχολήν). Τὰς δύο αὐτὰς ἀπολύτως ἀντιθέτους παραδοχὰς καὶ θεωρίας δὲν χωρίζει εἰμὴ μόνον ἓν βῆμα. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ ἡ προσοχὴ πρέπει νὰ εἶνε μεγάλῃ παρὰ τῷ μελετῶντι ζητήματα, ἅτινα πολλάκις ἐξαρτῶνται ἐκ διακρίσεων τοσοῦτῳ μᾶλλον λεπτοτέρων ὅσον βαθύτεροι εἶνε οἱ ὑπαγορευόντες αὐτὰς λόγοι.

λουσαι ἀναλόγως τῶν ἐποχῶν, τῶν λαῶν ἢ ἀκόμη καὶ τῶν ἐν τῷ αὐτῷ λαῷ σχηματιζομένων ρευμάτων. Περὶ τὸ ἐρώτημα αὐτὸ στρέφεται τὸ σπουδαιότερον τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου κεφάλαιον, τὸ φέρον τὸν τίτλον : Ἡ ἰδέα ἢ ὁ σκοπὸς τοῦ Δικαίου. Διὰ τὸν καθορισμὸν ὁμῶς τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου δὲν χρησιμεύει εἰς ἡμᾶς εἰμὴ μόνον ἡ λογικὴ ἐξάρτησις τῆς θελήσεως αὐτοῦ ἐξ ἑνὸς σκοποῦ, ἢ προσδιορίζουσα τὸν ἑτερόνομον αὐτῆς χαρακτῆρα.

[Ἡ ἑτερονομία ὁμῶς, περὶ ἧς λέγομεν, οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν ἑτερονομίαν, τὴν ὑπὸ συγγραφέων τινῶν εἰς τὸ Δίκαιον ἀποδιδόμενῃν. Οἱ συγγραφεῖς, οὓς ὑπαινισσόμεθα, δοξάζουσιν ὅτι ἡ ἑτερονομία τῶν κανόνων τοῦ Δικαίου συνίσταται εἰς τὴν ἐξάρτησιν αὐτῶν ἐκ τῆς Πολιτείας ¹⁾, τῆς μόνης δυναμένης νὰ χορηγήσῃ εἰς αὐτοὺς τὸ δίκαιωμα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, τοῦ τελείως παρὰ τῆ ἠθικῆς (τῆ περιοριζομένη ἐν τῇ καθαρῶς ἐσωτερικῇ αὐτῆς προστακτικῇ κατηγορίᾳ) ἐλλείποντος ²⁾. Οἱ τὴν θεωρίαν ταύτην ὑποστηρίζαντες ἐξέλαβον τὴν ἑτερονομίαν ὡς ψυχολογικήν, ἐπιχειρήσαντες νὰ προσδιορίσωσι τὸ Δίκαιον διὰ στοιχείου μὴ ἀποτελοῦντος λογικὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐννοίας, ἀλλὰ ψυχολογικὴν προϋπόθεσιν τῆς ἰσχύος αὐτοῦ].

3.—*Εἰς τί συνίσταται ἡ αὐτοδυναμία τῆς θελήσεως τοῦ Δικαίου;*

Ἡ αὐτοδυναμία αὕτη συνίσταται εἰς τὴν, ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεως αὐτῶν, ἔνωσιν καὶ διαρκῆ ἐξακολουθήσιν τῆς ἐνώσεως τῶν ὑπὸ τοὺς κανόνας τοῦ Δικαίου ἐνωθέντων ³⁾.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ Δικαίου, τοὺς προσδιοριζομένους ὑπὸ λογικῶς αὐτοδυνάμου φύσεως, τὸ ἔθιμον—ἅς εἴπωμεν ὀρθότερον : ὁ συμβατικὸς κανὼν ⁴⁾—ἐξαρτᾷ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἔνωσιν τῶν μελῶν

¹⁾ Icilo Vanni, Lezioni di Filosofia del Diritto. quarta Edizione, Bologna, σ. 61 κ. ἐπ., ἰδίως 73 κ. ἐπ.

²⁾ Petrazycki, Über die Motive des Handelns und über das Wesen der Moral und des Rechts, ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ ὑπὸ P. Balson, Berlin 1907, S. 28.

³⁾ R. Stammler, op. cit., s. 82 ff.

⁴⁾ Λέγοντες «συμβατικὸς κανὼν» δὲν ἐννοοῦμεν τὸν εἰς σύμβασιν τινὰ (ἐν τῇ νομικῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ) ὀφείλοντα τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ κανόνα. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὄρου «συμβατικὸν Δίκαιον» εἶνε—ἀυστηρῶς ἐξεταζομένου τοῦ πράγματός—ἀτυχεστάτη, διότι ἀποβλέπει εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐννοίας τμήματος τινός τοῦ Δικαίου διὰ τοῦ τρόπου τῆς γενέσεως αὐτοῦ. Ὁ τρόπος ὁμῶς τῆς γενέσεως δὲν εἶνε

κοινωνίας τινός εκ τῆς ἰδίας ἐκάστου αὐτῶν θελήσεως. Ὁ συμβατικὸς κανὼν προσκαλεῖ εἰς ὑποταγὴν, ἐπιτρέπων εἰς τὸν μὴ βουλόμενον νὰ ὑπαχθῆ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ, νὰ ἀποκλεισθῆ ἐκουσίως αὐτῆς—, ἐνῶ τὸ Δίκαιον ρυθμίζει αὐτοδυνάμως τὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας του, θεσπίζον τὴν ὑπὸ τοὺς κανόνας αὐτοῦ ἔνωσιν τῶν μελῶν κοινωνίας τινός ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεώς των¹⁾.

Ἡ αὐτοδυναμία προϋποθέτει, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, τὸ στοιχεῖον τῆς ἐνωτικῆς θελήσεως. Ὁ Rudolf Stammler χρησιμοποιεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦτο, ἵνα διακρίνη τὸ Δίκαιον τῆς Ἠθικῆς, μὴ ἀναγνωρίζων τὴν ὑπαρξίν ἐνωτικῆς θελήσεως εἰς τοὺς κανόνας τῆς Ἠθικῆς²⁾. Κατὰ τὸν Stammler: Ἡ Ἠθική, ἐν τῇ (κανονιστικῇ) αὐτῆς θελήσει, δὲν προϋποθέτει ἀναγκαίως τὴν ὑπαρξίν κοινωνικῆς τινός ἐνώσεως καὶ συνεργασίας, δὲν βασιίζεται τουτέστιν ἐπὶ τῆς σχέσεως τῶν θελήσεων πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς θελήσεως ἐκάστου τούτων, ὡς χωριστῆς μονάδος λαμβανομένης. Τὸ Δίκαιον, ἀντιθέτως, βασιίζεται ἐπὶ τῆς σχέσεως τῶν θελήσεων πάντων τῶν ἀνθρώπων, χρησιμοποιοῦν τὴν θέλησιν τοῦ ἐνὸς ὡς μέσον πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς θελήσεως τοῦ ἄλλου ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν — (καὶ ἀντιστρόφως) — δημιουργουμένης οὕτω ἐνωτικῆς τινός ὑπεράνω πάντων θελήσεως.

ἀρμόδιος νὰ πλαισιώσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ γεννηθέντος. Τόσον τὸ Δίκαιον ὅσον καὶ τὸ Ἔθιμον δύνανται π.χ. νὰ γεννηθῶσι τόσον διὰ συνειδητῶς μορφωθείσης διατάξεως ὅσον καὶ δι' ἐθιμογενοῦς ἀσκήσεως. Ὅπως ὅμως ἡ ἐθιμογενὴς ἀσκήσις δὲν ἀποκλείει τὴν ἐξ αὐτῆς προέλευσιν Δικαίου, οὕτω καὶ ἡ συνειδητῶς μορφωθείσα διάταξις θεσπίζει πολλάκις ἀπλῶς κανόνα Ἐθίμου. Λέγοντες λοιπὸν «συμβατικὸς κανὼν» ἐννοοῦμεν ἓνα, ἀδιαφόρως τοῦ τρόπου τῆς γενέσεώς του, συγκεντροῦντα τὰ λογικῶς ἀναγκαῖα δι' ἑαυτὸν στοιχεῖα τρόπου θελήσεως.

¹⁾ R. Stammler, *Theorie der Rechtswissenschaft*. Halle 1911, S. 101 ff. Ο G. Radbruch (op. cit. s. 76 ff.) δὲν θεωρεῖ τὴν αὐτοδυναμίαν ἱκανὴν ὅπως νὰ διακρίνη τὸ Δίκαιον τοῦ Ἐθίμου. Διὰ τὸν Radbruch τὸ Ἔθιμον δὲν ἀποτελεῖ ἐννοιολογικὴν μονάδα καὶ ὡς ἐκ τούτου διάκρισις μεταξὺ Δικαίου καὶ Ἐθίμου δὲν χωρεῖ ἐν τῇ ἐννοίᾳ των, ἀλλ' ἀπλῶς ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτῶν, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ των. Ἀνάλογος εἶνε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Niemeyer (*Recht und Sitte*, Rede 1902, S. 13) ὑποστηριζομένη ἄποψις, καθ' ἣν ἡ ἐννοιολογικὴ διάκρισις μεταξὺ Δικαίου καὶ Ἐθίμου ἀποκλείεται καὶ ὁ ἀποκλεισμός αὐτῆς ὀφείλεται εἰς ἀνεξιχνίαστον τι μυστήριον τῆς ζωῆς. Αἱ ἀνωτέρω ἀπόψεις βασιίζονται ἐπὶ τῆς παραγνωρίσεως τῶν αὐστηρῶν μεθοδολογικῶν ὁρίων τῆς ἐννοιολογικῆς ἐρεύνης, προϋποθέτουσαι ἐμπειρικὰ δεδομένα ἐκεῖ ὅπου μόνον ἡ *priori* καθωρισμένα στοιχεῖα δικαιοῦνται νὰ ἰσχυρισθῶσι τὴν ἐν καθαρᾷ γνῶσιν ὑπαρξίν των.

²⁾ R. Stammler, *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*, 1922, S. 66 f.f. Τοῦ αὐτοῦ: *Theorie der Rechtswissenschaft*, Halle 1911, S. 74 ff.

Αἱ ἀνωτέρω ἀπόψεις τοῦ Stammler δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρηθῶσιν ὀρθαί. Τὸ ἐνωτικὸν στοιχεῖον προσδιορίζει πᾶσαν κανονιστικὴν θέλησιν, κατ' ἀκολουθίαν ὄχι μόνον τὴν τοῦ Ἐθίμου καὶ Δικαίου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἔτι τῆς Ἠθικῆς. Ὁ Κανὼν προϋποθέτει τὴν ἐπιδίωξιν ἀντικειμενικῆς ἀναγνωρίσεως καὶ γενικῆς ἰσχύος. Ἠθικὴ χωρὶς τὴν ἐπιδίωξιν αὐτὴν δὲν εἶνε Ἠθικὴ. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον καὶ μία «ἐπικουρείος» Ἠθικὴ ἀποτελεῖ *contradictio in se*. Ἠθικὴ εἶνε καθαρῶς ἐνδο- καὶ διακοσμικὴ τις ἔννοια καὶ βασιίζεται ἐπὶ τῆς σχέσεως τῶν θελήσεων τῶν ἀνθρώπων. Θέλησις ἐπικουρείως ἀπομεμονωμένη δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ θέλησις Ἠθικῆς. Τὸ Δίκαιον λοιπὸν, ἐν τῇ αὐτοδυναμίᾳ του, τῇ διακρινούσῃ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ Ἐθίμου, προϋποθέτει τὸ στοιχεῖον τῆς ἐνωτικῆς θελήσεως, ὅπως προϋποθέτει αὐτὸ πᾶσα κανονιστικὴ θέλησις, χωρὶς νὰ ἀποτελῆ τοῦτο κριτήριον διακρίσεως μεταξὺ Δικαίου καὶ Ἠθικῆς.

Ἄφοῦ ἐπληρώσαμεν διὰ τῶν ἀνωτέρω τὸ κενόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ δημιουργηθῆ διὰ τῆς ἀδικαιολογήτου χρήσεως τοῦ ὄρου «ἐνωτικὴ θέλησις», ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν μεταξὺ Δικαίου καὶ συμβατικοῦ κανόνος διάκρισιν.

Εἶπομεν, ὅτι τὸ διακρίνον τὸ Δίκαιον τοῦ συμβατικοῦ κανόνος εἶνε τὸ αὐτοδύναμον τῆς ἐνωτικῆς αὐτοῦ θελήσεως. Πρὸς πρόληψιν πάσης παρεξηγήσεως δεόν νὰ τονισθῆ, ὅτι τὸ στοιχεῖον τῆς αὐτοδυναμίας δὲν συνταυτίζεται ἐννοιολογικῶς πρὸς τὸ στοιχεῖον τοῦ ἐξαναγκασμοῦ. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ ἐξαναγκασμὸς δὲν ἀποτελεῖ στοιχεῖον προσδιορίζον λογικῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ Δικαίου¹⁾, δὲν ἀποτελεῖ ὁ οὗτος, οὐδ' ὡς ψυχολογικὸς παράγων, ἀποκλειστικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ Δικαίου. Τόσον τὸ Δίκαιον ὅσον καὶ ὁ συμβατικὸς κανὼν (τὸ Ἐθιμον) ποιοῦνται χρῆσιν τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, ὡς ψυχολογικοῦ παράγοντος. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται μόνον ἐν τούτῳ : ὅτι, ἐνῶ ὁ τοῦ Δικαίου ἐξαναγκασμὸς εἶνε γενικός, ὁ τοῦ συμβατικοῦ κανόνος ἐξαναγκασμὸς εἶνε μερικός, ἀσκούμενος μόνον ἐπ' ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν νὰ ὑπαγάγωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ἐθίμου ἐνωθέντων.

¹⁾ Πολλοὶ εἶνε οἱ συγχέοντες τὴν ἔννοιαν πρὸς τὴν ἰσχὴν τοῦ Δικαίου καὶ θεωροῦντες τὸν ἐξαναγκασμὸν στοιχεῖον τῆς ἐννοίας του. Περὶ βλ. κυρίως: Edmond Picard. *Le droit pur*, Paris, neuvième mille p. 32 et. s.

*
* *

Οὕτω λοιπόν, ἀφοῦ προέβημεν εἰς τὸν ὅσον τὸ δυνατὸν συντομώτερον καθορισμὸν τῶν στοιχείων ἐκείνων, τῶν a priori καὶ ἀναγκάως προσδιοριζόντων τὴν ἔννοιαν τοῦ Δικαίου, δὲν ἀπομένει πλέον εἰμὴ ἡ λογικὴ τῶν στοιχείων αὐτῶν συνένωσις πρὸς παραγωγὴν κοινῆς τινὸς καὶ συνολικῆς παραστάσεως.

Τί εἶνε λοιπὸν Δίκαιον ;

Δίκαιον εἶνε ἑτερόνομός τις καὶ αὐτοδυνάμως ἐνωτικὴ κανονιστικὴ θέλησις.

Ἐὰν θέλωμεν ν' ἀπαλλαγῶμεν τοῦ δυναμικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου καὶ νὰ ὀρίσωμεν ταύτην στατικῶς, δὲν ἔχομεν εἰμὴ νὰ ἐκφρασθῶμεν ἀκολουθῶς :

Δίκαιον εἶνε τὸ σύνολον τῶν ὑπὸ ἑτερονόμου τινὸς καὶ αὐτοδυνάμως ἐνωτικῆς θελήσεως προσδιοριζομένων κανόνων ¹⁾.

II

Ἄνήκει τὸ Διεθνὲς Δίκαιον ἐν τῷ πλαίσιῳ τῆς ὡς ἄνω καθορισθείσης ἐννοίας τοῦ Δικαίου ;

Ἐκπληροῖ πάσας τὰς προϋποθέσεις, τὰς προσδιορίζουσας τὴν ἔννοιαν τοῦ Δικαίου ;

Περὶ τῆς κανονιστικῆς ιδιότητος τῶν κανόνων τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ἢ μᾶλλον τῆς τοῦς κανόνας αὐτοῦς προσδιορίζουσης θελήσεως οὐδεμίᾳ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία. Ἀναμφισβήτητος εἶνε ὡσαύτως καὶ ὁ ἑτερόνομος χαρακτῆρ τῆς κανονιστικῆς τοῦ διεθνoῦς Δικαίου

¹⁾ Πρὸ τοιοῦτου τινὸς καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου, τόσον οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου, ὅσον καὶ οἱ ὁπαδοὶ τῆς Ἱστορικῆς τοῦ Δικαίου σχολῆς δὲν εἶνε δυνατὸν εἰμὴ νὰ μείνωσιν ἀνικανοποίητοι. Οἱ πρῶτοι μὲν ὡς ἐκ τῆς μὴ ὑπαγωγῆς καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ Δικαίου εἰς τὸ ἀμετάβλητον καὶ a priori προσδιορισμένον αὐτοῦ πλαίσιον — ἐνῶ οἱ ἄλλοι ὡς ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς μορφῆς τοῦ Δικαίου ἐκ τῶν μεταβλητῶν, κατ' αὐτούς, καὶ ἱστορικῶς μόνον προσδιοριστέων ὀρίων του. Οἱ πρῶτοι ὡς ἐκ τοῦ ὑπερτροφικοῦ των Ρασιοναλισμοῦ, οἱ ἄλλοι ὡς ἐκ τοῦ ὑπερ-ρωμαντικοῦ των, σχεδὸν ἀντιδραστικοῦ Μοιρολατρισμοῦ. Δὲν εἶνε κατάλληλος ἡ στιγμὴ διὰ νὰ δώσωμεν συγκεκριμένην ἀπάντησιν εἰς ἐκάστην τῶν σχολῶν τούτων. Ἀρκούμεθα εἰς τὸ νὰ τονίσωμεν ὅτι τὸ σφάλμα των εἶνε καθαρῶς μεθοδολογικόν. Ἡ μὲν Σχολὴ τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου συγχέει τὴν ἔννοιαν πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Δικαίου, ἡ δὲ ἱστορικὴ τοῦ Δικαίου Σχολὴ συγχέει τὴν ἔννοιαν πρὸς τὴν γένεσιν αὐτοῦ.

θελήσεως. Ἐν ἄλλοις λόγοις: σύγχυσις μεταξὺ Διεθνoῦς Δικαίου καὶ αὐθαιρεσίας, ὡς καὶ τοιαύτη μεταξὺ κανόνων Διεθνoῦς Δικαίου καὶ κανόνων Ἠθικῆς εἶνε ἀδύνατος. Τὸ μόνον ἐρώτημα, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις—προϋποτιθεμένης τῆς μεθοδολογικῆς συγχύσεως, τῆς εἰς τὰ πνεύματα πολλῶν διεθνολόγων κυριαρχούσης—δικαιολογεῖται, εἶνε τὸ ἐξῆς:

Κέκτηται τὸ Διεθνὲς Δίκαιον, ἐν τῇ κανονιστικῇ αὐτοῦ θελήσει, τὸν αὐτοδυνάμως ἐνωτικὸν ἐκεῖνον χαρακτῆρα, τὸν μόνον δικαιούμενον νὰ διακρίνη τοὺς κανόνας αὐτοῦ τῶν συμβατικῶν κανόνων;

Ἐάν δὲν εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ προϋποθέσωμεν τὴν δυστυχῶς κυριαρχούσαν ἐν τῇ Ἐπιστήμῃ τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου μεθοδολογικὴν ἀνεπάρκειαν θὰ ἤρκούμεθα εἰς τὴν ἀπάντησιν εἰς ἣν καὶ ὁ Stammler περιωρίσθη ¹⁾, εἰς τὴν ἀπάντησιν τουτέστιν, ὅτι οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφισβήτησις περὶ τοῦ ὅτι τὸ Διεθνὲς Δίκαιον κέκτηται τὸν αὐτοδυνάμως ἐνωτικὸν τοῦ Δικαίου χαρακτῆρα. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀπάντησις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ικανοποιήσῃ τοὺς μὴ ἡσκημένους εἰς τὴν αὐστηρῶς κριτικο-θεωρητικὴν σκέψιν. Εἰς τοὺς τελευταίους τούτους θὰ γεννηθῆ κατ' ἀνάγκην ἡ ἐξῆς ἀπορία: Πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ κανονιστικῇ θελήσει τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου τὸ στοιχεῖον τῆς αὐτοδυνάμου ἐνώσεως, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ὀργάνωσις ἐξασφαλίζουσα τὴν ἐνωσιν ταύτην, ἀνεξαρτήτως τῆς θελήσεως τῶν εἰς αὐτὴν ὑπαγομένων;—Ἐν ἄλλοις λόγοις: Ἐν μιᾷ κοινωνίᾳ κυριάρχων Πολιτειῶν πῶς εἶνε δυνατὴ ἡ ὑπεράνω αὐτῶν ὑπαρξίς αὐτοδυνάμως ἐνωτικῆς τινὸς θελήσεως;

Τὰ ὡς ἄνω τεθέντα ἐρωτήματα βασιζονται ἐπὶ δύο ἐσφαλμένων προϋποθέσεων:

α) ἐπὶ τοῦ συνταυτισμοῦ τῆς ἐννοίας τῆς ὀργανώσεως πρὸς τὴν ἐννοιαν τοῦ Δικαίου,

καὶ β) ἐπὶ τοῦ συνταυτισμοῦ τῆς κυριαρχίας πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας.

Ἀποτελεῖ ἡ ὀργάνωσις ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου;

Ἐάν διὰ τῆς λέξεως «ὀργάνωσις» ἐννοῶμεν τὴν ὑπὸ κανόνας

¹⁾ R. Stammler, Theorie der Rechtswissenschaft, Halle, 1911, S. 169.

ένωσιν, τότε δέν χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι καί τὸ Δίκαιον ἀνήκει εἰς οὕτω πως έννοουμένην ὀργάνωσιν ¹⁾. Οἱ λέγοντες ὁμως, ὅτι τὸ Διεθνές Δίκαιον στερεῖται ὀργανώσεως, δέν έννοοῦσι τήν λέξιν «ὀργάνωσις» έν τῇ σημασίᾳ τῆς ὑπὸ κανόνας ένώσεως, ἀλλ' έν τῇ έννοίᾳ ἐξωτερικῆς τινὸς δυνάμειος ἐνασκύσης ἐξαναγκασμόν. Ὅργάνωσις, δι' αὐτούς, δέν εἶνε τὸ Δίκαιον αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ μόνον τὸ ἐσωκρατικὸν Δίκαιον έν τῷ συντακτικῷ του πρὸς τὸν θεσμόν τῆς Πολιτείας.

Τὸ σφάλμα αὐτῶν εἶνε φανερόν. Πάντες οἱ οὕτω πως σκεπτόμενοι συγχέουσι τὸν ἐξαναγκασμόν, τὸν μὴ ἀποτελοῦντα εἰμὴ μερικὴν τῆς ἰσχύος τοῦ Δικαίου παράστασιν, πρὸς τὸ στοιχεῖον τῆς αὐτοδυνάμου ένώσεως, τῆς ἀποτελούσης ἀναγκαίαν λογικὴν προϋπόθεσιν τῆς ἀδόλου τοῦ Δικαίου μορφῆς. Δίκαιον δέν ὑπάρχει μόνον ὅπου εἶνε ἐξησφαλισμένη ἢ ἐπιβολὴ αὐτοῦ. Δίκαιον ὑπάρχει παντοῦ ὅπου ὑπάρχει κοινωνία. Καὶ κοινωνία θὰ ὑπῆρχε καὶ ἐκεῖ ἔτι, ὅπου ἢ μόνη μορφή συμβιώσεως εἶνε ὁ πόλεμος πάντων ἐναντίον πάντων, ἐὰν ἢ μορφή αὐτῆ τῆς συμβιώσεως ἀπετέλει τὴν μόνην πιθανότητα συνεργασίας. Καὶ έν τῇ ένώσει ἔτι τῶν ἀναρχικῶν ἐγώιστῶν τοῦ *Stirner* προϋποτίθεται ἢ έννοια τῆς κοινωνίας καί, προϋποτιθεμένης ταύτης, ἔπεται ὡς ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα ἢ έννοια τοῦ Δικαίου, ὡς τῆς θελήσεως τῆς αὐτοδυνάμους ἐνούσης πάντα τὰ μέλη μιᾶς τοιαύτης κοινωνίας ὑπὸ τὴν ἑτερόνομον κανονιστικὴν αὐτῆς κατηγορίαν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἔπεται, ὅτι ἢ θέλησις τῶν μελῶν κοινωνίας τινὸς οὐδέποτε δύναται νὰ θεωρηθῆ ὀυσιαστικῶς κυρίαρχος, ὅσονδῆποτε μεγάλη καὶ ἂν εἶνε ἢ ἐκάστου αὐτῶν φαινομενικὴ ἀνεξαρτησία. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων—εἰς τί συμπέρασμα πρέπει νὰ φθάσωμεν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῶν τὴν διεθνῆ κοινωνίαν ἀποτελούντων Κρατῶν; Κέκτληνται ἢ δέν κέκτληνται τὰ Κράτη, τὰ μέλη τῆς διεθνοῦς Κοινωνίας, τὴν κυριαρχίαν ἐκείνην περὶ τῆς ὁποίας τόσος γίνεται λόγος καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐβάσισαν μέχρι τοῦδε οἱ πλεῖστοι τῶν διεθνολόγων καὶ πολιτειολόγων τὴν έννοιαν τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου;

Ἴδου τὸ ἐρώτημα, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ νεώτατοι μόλις τῶν διεθνολόγων ἐτόλμησαν νὰ δώσωσιν ἀπάντησιν ἀπολύτως ἀρνητικὴν. Οἱ

¹⁾ R. Stammler, op cit., S. 102 ff.

προκείμενοι αὐτῶν — ἰδίως γερμανοὶ συγγραφεῖς, ὡς οἱ Jellinek, Stengel, Zitelmann καὶ Liszt—παραδέχονται ἀνεκδοκίμως τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀπολύτου ἀνεξαρτησίας καὶ κυριαρχίας τῶν Κρατῶν, χαρακτηρίζοντες μάλιστα ταύτην ὡς τὴν *conditio sine qua non* τῆς ἐννοίας τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ¹⁾.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀνωτέρω, οἱ πλεῖστοι τῶν γάλλων διεθνολόγων, ὡς οἱ Fauchille (Bonfils), Marcel Moye, Georges Scelle καὶ André Weiss, δὲν χαρακτηρίζουσι μὲν τὴν κυριαρχίαν καὶ ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν τῶν Κρατῶν ὡς τὴν ἐννοιολογικὴν βᾶσιν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου, προβαίνουσιν ὅμως εἰς τὴν ὁμολογίαν, ὅτι αἱ σημεριναὶ τῶν Κρατῶν σχέσεις βασιζονται ἐπ' αὐτῆς καὶ ὅτι εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ἐναπόκειται ὁ περιορισμὸς τῆς τοιαύτης κυριαρχίας ²⁾.

Ἐκ τῶν θεωρούντων τέλος τὴν κυριαρχίαν ἀπολύτως ἀσυμπίδαστον πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς διεθνoῦς κοινωνίας δέον κυρίως νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς *Triepel*, *Duguit*, *Στ. Σεφεριάδη*, *Kelsen* καὶ *N. Πολίτην* ³⁾. Ὁ *Triepel* θεωρεῖ τὴν κυριαρχίαν τῶν κρατῶν ὡς οὐδὲ κἄν ὑφισταμένην, παραδεχόμενος ἀντιθέτως τὴν ὑπαρξίν κυριάρχου τινὸς ὑπεράνω τῶν μονομερῶν θελήσεων τῶν Κρατῶν κοινῆς θελήσεως ⁴⁾. Ὁ *Duguit* θεωρεῖ τὴν ἄρνησιν τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας ὡς ἀποτελοῦσαν κυρίως συνέπειαν τῆς ἀρνήσεως τῆς ὑπάρξεως συλλογικῶν

¹⁾ Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, Berlin 1920, S. 387 καὶ 375 ff. Karl v. Stengel, *Weltstaat und Friedensproblem*, Berlin 1909, S. 93.— Ernst Zitelmann, *Haben wir noch ein Völkerrecht?* Preussische Jahrbücher, Bd. CLVIII, Heft 3, S. 477.— Franz von Liszt, *Das Völkerrecht*, Berlin 1920 S. 48.— Καὶ ὁ Stammer ἀκόμη θέωρεῖ τὴν ἐννοίαν τῆς κυριαρχίας ὡς συμβιβασομένην πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς διεθνoῦς κοινωνίας: Stammer, *Lehrbuch der Rechtsphilosophie*, 1922, s. 282.—

²⁾ Bonfils—Fauchille, *Traité de Droit international public*, Paris, 1922, T. 1er, Partie 1ère, p. 454 κ. ἐ.— Marcel Moye, *op. cit.*, p. 17 κ. ἐ.— Georges Scelle, *Le Pacte des Nations et sa liaison avec le Traité de Paix*, Paris 1919, p. 44 κ. ἐ.— André Weiss, *Manuel de Droit international privé*, Paris 192, p. II.

³⁾ Πρὸβλ. ὡσαύτως τὴν ὑπὸ N. Πολίτου ἀναφερομένην βιβλιογραφίαν (*Le problème des limitations de la souveraineté*, Paris 1926, p. 10 ὑπ. 1), ὡς καὶ τὴν μνημονευομένην ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένην πραγματείᾳ τοῦ James W. Garner. Οἱ πλεῖστοι ἐν τούτοις ἐκ τῶν ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ ταύτῃ περιλαμβανομένων συγγραφέων πραγματεύονται περισσότερον περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς κυριαρχίας (προϋπαθέτοντες οὕτω τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς) ἢ περὶ τοῦ ἀσυμπίδαστου αὐτῆς πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς Διεθνoῦς Κοινωνίας.

⁴⁾ *Triepel*, *Völkerrecht und Landesrecht*, S. 76 κ. ἐ.

προσωπικότητων ¹⁾. 'Ο Στ. Σεφεριάδης, αποκρούων και αυτός τὴν τὴν ὑπαρξιν τῆς κυριαρχίας, αντικαθιστᾷ ταύτην διὰ τῆς ἐννοίας τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ βασιζει ἐπ' αὐτῆς καὶ μόνῃς τὴν ἐννοίαν τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ²⁾. Οἱ *Kelsen* τέλος καὶ *N. Πολίτης* θεωροῦσι ταύτην ὡς μὴ ἀνταποκρινομένην εἰς πραγματικόν τι ³⁾. Κατὰ τὸν *N. Πολίτην* εἰδικῶς: «τὸ πραγματικὸν θεμέλιον τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου εἶνε ἡ ἀλληλεγγύη, ἡ ὀημιουργηθεῖσα ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν» ⁴⁾.

Ἡ ἐννοία τῆς κυριαρχίας ἀπετέλεσεν ἀνέκαθεν τὸ ἀντικείμενον πολλῶν συζητήσεων ἐν τῇ πολιτειολογικῇ λογοτεχνίᾳ. Εἶνε ζήτημα, εἰάν ὑπάρχωσι δύο συγγραφεῖς, τῶν ὁποίων αἱ ἀντιλήψεις περὶ τῆς ἐννοίας τῆς κυριαρχίας νὰ συμπίπτωσι πλήρως. Ἡ κρατοῦσα σύγχυσις εἶνε τόσο μεγάλη, ὥστε καὶ σήμερον ἔτι νὰ μεταχειρίζονται τινές—καὶ ὀη ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως—τὴν λέξιν «κυριαρχία» πρὸς χαρακτηρισμὸν πολιτειακῶν λειτουργιῶν ἢ καὶ ἀπλῶς ὀργάνων, συγγέοντες οὕτω τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἐν τῇ πολιτεία. Ἡ σύγχυσις αὕτη κορυφοῦται σήμερον ἐν τῇ θεωρίᾳ περὶ τῆς λαϊκῆς «κυριαρχίας», ὀπως ἐκορυφοῦτο ἄλλοτε—κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον—ἐν τῇ ἀπολυταρχικῇ ἀντιλήψει περὶ πολιτείας, τῇ ἀντιλήψει τουτέστιν ἐκείνῃ τῇ συγγεούσῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς Πολιτείας πρὸς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἄνωτάτου Ἄρχοντος. Ἡ ἐκ τῆς ιδέας τῆς Πολιτείας ἀπαγωγικὴ αὕτη μεταβίβασις τῆς ἐννοίας τῆς κυριαρχίας εἰς τὸ πρόσωπον ἀπλοῦ ἢ καὶ συλλογικοῦ αὐτῆς ὀργάνου, ἀποτελεῖ βαρύτατον μεθοδολογικὸν σφάλμα, σφάλμα, εἰς τὸ ὀποῖον καὶ αὐτὸς ὀ Thomas Hobbes, ἐν τῷ φαύλῳ κύκλῳ τῆς θεωρίας αὐτοῦ περὶ τοῦ πολιτειακοῦ συμβο-
λαίου, περιέπεσε ⁵⁾.

Ἡ κυριαρχία, ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτῆς, ἀποτελεῖ ὀλόκληρον παρα-

¹⁾ *Léon Duguit*, Manuel de droit constitutionnel, Paris 1923, p. 19 et s.

²⁾ Στ. Σεφεριάδης, Μαθήματα Διεθνoῦς Δημοσίου Δικαίου, βιβλίον Α', Ἀθῆναι 1925, σ. 270 κ. ἔ., κυρίως σ. 280 κ. ἔ.

³⁾ *H. Kelsen*, Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts. Tübingen 1920, s. 38 καὶ 267.— *N. Politis*, op. cit., p. 111.

⁴⁾ *N. Politis*, op. cit. p. 9 καὶ 26.

⁵⁾ Thomas Hobbes, Grundzüge der Philosophie, 2ter und 3ter Teil: Lehre vom Menschen und Bürger, Deutsch herausgegeben von Max Frischeisen—Köhler, Leipzig, 1918, S. 150 ff.